

Suomen ikäisessä tasavallassa tai de palveli vielä pitkälti valtiollista rakentamisprojektia eurooppalaisen kuohunnan aikoihin, silti etenkin suomenruotsalaisen modernismin käsittely puoleltoista sivun mittaisessa pätkässä ennen siirtymistä 1960-luvulle jättää hieman huteran pohjan.

Väistämättäkin näin laaja teos, jonka artikkelit ovat kaikki eri kirjoittajien aikaansaannoksia, kärsii artikkelikokoelmien vakio-ongelmasta – toistosta. Ensimmäisten artikkelien ajoittaiset päällekkäisyydet toimivat vielä hyvin kertauksena ja myös eräänlaisina ”avantgarden sosiologian rakennuselementteinä”, käyhän niistä selvästi ilmi, minkälaiset yhteiskunnalliset ja yksilölliset ilmiöt vaikuttivat hyvinkin erilaisten avantgarderyhmittymien syntyyn ja toimintaan. Vaikka Marinettin futurismi olikin kaukana venäläisestä vastaavasta, oli taustalla joukko yhteisiä ”oireita”, jotka palautuvat lopulta maailman- ja ihmiskuvan radikaaliin muutokseen vuosisadan vaihteen eurooppalaisessa (kaupunki-)kulttuurissa. Ja vaikka venäläisten avantgarderunoilijoiden järjestäminen kieli eli *zaum* onkin Tomi Huttusen mukaan erottava tekijä venäläisen ja muun eurooppalaisen avantgardekirjallisuuden välillä, ei seuraavassa artikkelissa Jouni Koposen esittelemä dadan runokieli lopultakaan paljoa eroa venäläisestä kieli-innovaatiosta, surrealismin ajattelutavan ja venäläisen avantgardekirjallisuuden samankaltaisuudesta puhumattakaan. Vieraantuneisuus ja sen aiheuttama tietoinen vieraannuttamisen pyrkimys olivat niin ikään yhteistä peruskäsitteistöä avantgardisteille. Voikin ehkä todeta, että isänmaattomat, nuoret suurkaupunkien miehet, jotka syystä tai toisesta ajautuivat pohtimaan elämää ja taidetta samoihin aikoihin eri puolella Eurooppaa nousevat avantgardekirjallisuuden näkyvimmäksi

voimaksi: teoksesta jäävät mieleen ensisijaisesti monien eri suuntausten keskushahmot, kuten Majakovski, Marinetti, lettrismin Isou, dadan Tzara, André Breton, jne.

Näistä huomattavista yhteisistä nimittäjistä huolimatta koelmateos asettaa onnistuneesti kysymyksen myös avantgardekirjallisuuden rajauksen mahdollisuuksista. Yksin avantgardeksi käsitettävien virtausten monimuotoisuus ja koko ilmiön laajuus saavat miettimään, mitä koko avantgarde lopulta oikein oli. Toimittajat ovat – onneksi – tietoisia tästä(kin) problematiikasta, eivätkä suostu vaivaamaan sillä päitään: tavoitteeksi ilmoitetaan vain ”monipuolisen kuvan” antaminen niin historiallista avantgardekäsitystä kunnioittaen kuin nykynäkökulmasta katsottuna kiinnostavia aiheita esiin nostaan (s. 13). Ehkä mehevimmän kommentin aiheesta tekee Sami Sjöberg artikkelissaan, jossa toteaa että ”koska taiteen määrittely ei riipu taiteilijasta, on mahdollista että avantgarde on tosiasiaassa tiedeinstituution hajanaisten taiteilijaryhmien päälle liimaama kategorinen määritelmä. Avantgardistisuus ei tällöin

liity taiteilijan pyrkimykseen vaan tutkijan tulkintaan niistä.” (s. 178). Ikävä kyllä tälle väitteelle ei teoksen muista kirjoituksista löydy haastajia.

Kaiken kaikkiaan kiinnostu- neille tarjolla on siis varsinainen tietopaketti. Kaksi asiaa, jotka luultavasti on tarkoitettu nekin palvelemaan tiedon saatavuutta teoksessa, tuntuivat tosin vaikeilta ymmärtää: teoksen kolmas osa sekä teoksen loppuun liitetty kronologia. Kirjan, jonka nimenä on *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*, ei odottaisi laajentavan näköpiiriään vajaan viidenkymmenen sivun verran muihin taiteisiin (Anita Sepän, Pentti Paavolaisen ja Henry Baconin artikkelit kuvataiteen, teatterin ja elokuvan avantgardesta), niin ilmeinen kuin näiden taiteenlajien yhteys kirjallisuuteen erityisesti avantgardessa onkin. Kronologia puolestaan asettaa rinnakkain eri taiteenlajien avantgardeilmiöt, mikä sinällään on tervetullutta, mutta koska teoksessa käsitellään vain murto-osa näistä virtauksista, jää kronologian havainnollisuus hieman ontumaan, mikäli sitä ei sitten käytä erillisenä ”hakemistona” muun kirjallisuuden ohessa.

Mari Raami

Merkkiresistanssi

Vastarinta / resistanssi. Konfliktit, vastustus ja sota semiotiikan tutkimuskohteina. Toim. Harri Veivo. Helsinki University Press, 2007. 288s.

Ulkoisin perustein semiootikko Harri Veivon toimittama teos *Vastarinta / resistanssi* voisi hyvin tarttua kenen hyvänsä anarkopasifistin käteen lupavana manifestina, sen verran väkevää on myös kirjan kannen kontrastiivisuus. Mutta kiihkeää kapinaa etsivä lukija voisi järkeä huomatessaan lukevansa kirjan lopussa yleisesikuntaevers-

tiluutnantti Jari Rantapelkosen tai maanpuolustuskorkeakoulun sotatieteiden johtamisen professori Aki-Mauri Huhtisen analyysejä. Maanpuolustuskorkeakoulussa on syntynyt melkein oma semioottisen sotajohtamisen koulukunta, niinpä nämä artikkelit ovat oikeassa asiayhteydessä *Vastarinta / resistanssi* -teoksen sivuilla. Alkuun juuri niiden suhde teoksen otsikkoon herättää kysymyksiä, mutta lopulta ne jopa yllättävät kriittisyydellään.

Suomalaisen semiotiikan nykytilasta kiinnostuneille kulttuurintutkijoille ja yhteiskunta-

tieteilijöille kirja tarjoaa hienon kokoelman artikkeleita. Vastarinta ja resistanssi ovat rikkaita käsitteitä nykysemiotiikassa, kuten Harri Veivo esipuheessaan toteaa. Aikamme kriisien ja konfliktien merkiliuonteen ymmärtäminen asetetaan kirjassa tavoitteeksi, jos kohta teoreettisemman semiotiikan edustajat yleensä ovatkin keskittyneet yleensä merkkiprosesseissa havaittuihin kitkoihin ja konflikteihin. Välillä esoteeriseksi syytetyn semiotiikan ulostulua empirian maailmaan täytyy tervehtiä kiitollisena. Suomalaisten tutkijoiden käsissä ovat niin semiotiikan klassikko-teoretikkojen (Barthes, Lacan, Peirce, Bahtin, Lévi-Strauss) kuin näille haastavien dialogiparienkin (Žižek, Vygotski, Laplanche, Bernstein) ajatukset vastarinnasta. Tämä dialogiperiaate on merkki syvällisestä ajattelusta ja mahdollistaa sopivan kitkaisen lukukokemuksen harjaantuneellekin lukijalle. Väistämättä kokoelma on hajanainen johtuen teeman laajuudesta ja kirjoittajakunnan heterogeenisyydestä, vaikka juuri tässä kirjavuudessa semiotiikan viehätys usein piileekin.

Roland Barthes on ansaitusti saanut keskeisen osan teoksessa. Lukemisen mielihyvän ja hurman teoreetikkona tunnettu Barthes esiintyy *Vastarinta / resistanssi*-teoksessa kiinnostavasti äänen semiologina (Anne Sivuoja-Gunaratnamin artikkeli) sekä torjunnan semiootikkona, jota askarruttaa motiivoidun ja motiivomattoman konflikti. Keskeiseksi nousee – Altti Kuusamon ja Sirkka Knuutilan artikkeleissa – Barthesin käsite *punctum*, joka erotuksena triviaalin, tunnetun ja ”automatisoidun” merkityksen *studiumista* edustaa häiritsevää merkitystä, vastaanoton kitkaa ja vastarintaa esimerkiksi luettaessa valokuvaa. Venäläiset formalistit puhuivat taiteen vieraaksi tekemisen kyvystä eli *ostranenijesta*, Juri Lotman puolestaan taideteks-

tin kohosteisista elementeistä, jotka rajoillaan luovat uusien merkitysten syntyminen perustan. *Punctumissa* on kyse *toisesta* näkemisestä, dekontekstualisoidusta lukemisesta, joka aiheuttaa vastaanottajassa levottomuutta. Se on ”kohteliaan kiinnostuksen” ulkopuolelle jäävä elämä. Esimerkiksi Kuusamo nostaa Henry Parlandin loistavan romaenin *Rikki* (suom. 1996), jossa kertoja puhuu valokuvan katselun hetkellisyydestä ja valokuvan lyhyestä iästä, mutta uudelleenkatsetun elähdyttävästä voimasta, siitä ”kun pienet merkityksettömät yksityiskohdat saavat täysin irrallisen ja unohtuneen muiston hulmahtamaan lumoavan kirkkaaksi illuusioksi” (Parland 1996, 17).

Teoksen toinen osa käsittelee pragmatismien perustajan ja semiotiikan merkittävän oppi-isän, Charles Sanders Peircen ajattelua. Perinteistä peirseläistä rakennetta toistaen osio jakautuu kolmeen artikkeliin. Peirce-tutkimuksella tuntuu usein olevan yllättävän paljon salatieteen piirteitä: jakautuminen kolmeen on toistuva teema, ja lähdeviitteet Peircen teoksiin on koodattu kryptisellä tyylillä. Tässä teoksessa Peirce on kuitenkin onnistuttu irrottamaan tosivihkiytyneiden sisäpiiristä. Tekstit ovat samaan aikaan sekä ymmärrettäviä että tieteellisesti arvokkaita. Ajattelun syvyys ja rikkaus on onnistuttu säilyttämään selkeyden ja luettavuuden siitä kärsimättä.

Näkemyks maailmasta ja todellisuudesta pelkkänä tulkintana asetetaan vastakkain Peircen ajattelussa konkretiaa edustavan *secondness*-kategorian kanssa. Maailma ei siedä aivan jokaista tulkintaa, joka siitä esitetään, vaan tulkinnat vastaavat sitä joko paremmin tai huonommin, ja muokautuvat törmätessään koviin tosiasioihin. Todellisuus asettuu vastarintaan, vastustamaan sitä heikosti kuvaavaa tulkintaa.

Mats Bergmanin tekstissä ”Ei totuutta ilman vastustusta: Tutkimuksen dynamiikka Peircen mukaan” käsitellään totuutta tutkimuksen lopullisena päämääränä. Kyse on yhtäältä tieteenteoreettisesta käsittelystä ja toisaalta arkipäiväisestä ymmärryksestä. Loogisen päättelyn rinnalle nousee välittömämpi kokemuksellisuus, joka toimii totuuden tavoittelun lähtökohdana. Filosofinen epäily voi olla teeskenneltyä saivartelua, sillä todellisen epäilyn on Peircen mukaan lähdeittävä sydäimestä. Kokemuksellisuuden huomioon ottava tarkastelu on tieteenteoriassa kiehtovalla tavalla tuore ja erilainen, ja se on artikkelissa esitelty hyvin. Tieteellisyyttä itseään Bergman ei kuitenkaan missään nimessä hylkää sen rajoja etsiessään. Ehdottoman ja täysin suhteellisen käsityksen välistä näyttää löytyvän yhteisöllinen todellisuus, jossa myös tieteellinen totuus on lopulta mahdollista saavuttaa.

Ajatus yhteisöllisyydestä esiintyy myös Sami Paavolan keksimistä ja uuden luomista käsittelevässä artikkelissa. Deduktion ja induktion lisäksi Peircen käsitteistöä löytyy kolmas päättelyn muoto, abduktio, joka on keskeinen uusia ideoita luotaessa. Abduktio ei ole yhtä mekaaninen ja selkeä kuin kaksi muuta päättelyn muotoa, ja tässä Paavola laajentaa Peircen ajattelua: ihminen ei käy ajatusprosessia läpi yksin, vaan osana laajempaa kulttuurista, fyysistä ja yhteisöllistä ympäristöä. Yhteisöllisyyden osuutta päättelyssä Paavola olisi kuitenkin voinut pohtia laajemmin, varsinkin kun sitä tekstissä lähestytään ei-kielellisestä näkökulmasta, usein vahvasti kielellisyyttä korostavan lähestymistavan sijaan.

Pentti Määttäsen artikkelissa ”Secondness ja konventionaalisuuden rajat” ajatus kielen kaikkivoipaisuudesta joutuu yhä ahtaammalle. Kielenkäytölle

etsitään rajat ei-kielellisestä maailmasta, jossa kovat tosiasiat tarjoavat lopullisen vastuksen. Peirceläinen teoria näyttää tässä seisovan varsin tukevalla pohjalta. Ainakin näissä artikkeleissa se palauttaa todellisuuden lähemmäs yleistä, mutta jättää silti jäljelle uuden luomiseen vaadittavan liikkumavaran ja vapauden.

Vähintään yhtä perusteltu resistentti kuin Barthes tai Peirce on venäläinen teoreetikko Mihail Bahtin ja venäläinen sosiosemiotittinen tutkimus yleensä. Ristiriidan, konfliktin ja vastarinnan käsitteet saavat vahvan painoarvon venäläisessä teoriassa. Tutkija Leena Mäkelä-Marttinen korostaa Bahtinia poliittisena vastarintasoturina, ehkä tarpeettomankin painokkaasti, mutta asyayhteys oikeuttaa tämän kärjistyksen. Aivan aiheellisesti ja taidolla tutkija erittelee Bahtinin paljon ja monesta näkökulmasta analysoitua dialogisuuteen liittyvää käsitteistöä. Mäkelä-Marttisen tutkimuksen kohteena on Timo K. Mukan romaani *Laulu Sipirjan lapsista*, ja tutkija rakentaa bahtinilaisen Mukka-luentansa M.A. Bernsteinin *ressentimentin* käsitteen varaan. *Ressentiment* tarkoittaa tuhoisaa muistojen vangiksi jäämistä, jonka yhteyden Dostojevskin sankareihin Bernstein on osoittanut. Bahtinilaisittain tulkittuna syntyy ajatus dialogisista muistoista, jotka ovat nekin lainatavaraa, vieraita muistoja.

Jussi Silvosen artikkeli psykologi Lev Vygotskista tarjoaa kiinnostavan rinnastuksen Bahtinin teoreettiseen ajatteluun. Vygotski on venäläisessä teoriassa turhankin usein sivuutettu sosio-behavioristi. Silvosen artikkelissa aikalaisteksti valitettavasti jää avoimeksi ja Vygotskin merkkiteoria irralliseksi kirjan kokonaisuudesta.

Viimeisessä, sodan semiotiikkaa käsittelevässä osiossa, sekä Aki-Mauri Huhtinen että Marja

Vuorinen tukeutuvat historialliseen aineistoon teoreettisen käsittelyn tukena. Huhtisen ”Sotilasjohtamisen huoli”-artikkelissa käsitteelliset luokittelut ja Mannerheimin henkilöhistorian analyysi jäävät hiukan erilleen. Johtamisen kaksi aspektia, laajempi ja epäinhimillisempi huoltaminen, ja sen vastapuoli, ihmisläheinen huolissaan oleminen, tuntuvat paikoin unohtuvan taka-alalle tarkastelun keskittyessä yksityiskohtaisiin Mannerheim-esimerkkeihin. Käsitteellistäminen vaikuttaa ajoittain ylimääräiseltä kerrokselta, joka ei tuo analyysiin juuri lisäarvoa. Sen sijaan Vuorisen artikkelissa ”Miten vihollinen sijoitetaan” historiallisten ilmiöiden kategorioiksi kääntäminen etenee luontevasti ja niiden käsitteellinen jaottelu toimii hyvin.

Vuorisen teksti on hyvä esimerkki onnistuneesta teoreettisella tasolla toimivasta historiinantutkimuksesta. Historiallinen aineisto ja sen tulkinta sulautuvat käsittelyssä toisiinsa. Tekstiaineistoon on päästy varsin syvälle, ja kirjoittaja liikkuu luontevasti ja laajasti vihollisuuskäsitteen ympärillä. Historianfilosofiselta kannalta kiinnostava on lyhyt pohdinta menneen ja tulevaisuuden asemasta vihollisina. Vuorinen osoittaa taitavasti kuinka mielikuvien avulla toimiva kielteisistä ominaisuuksista puhdistautuminen näkyy viholliskuvan rakentamisessa. Vuorisen tekstissä tutkija on kohteensa ulkopuolella, ja suuntaa siihen kiinnostuneen analyttisen, mutta passiivisen katseen. Huhtisen käsittely taas on selvästi toiminnallisempi ja ohjeistavampi, ja sen keskeinen sisältö näyttäisi olevan pyrkimys soveltaa historiallista aineistoa nykypäivään.

Sama toiminnallisuus toistuu myös Jari Rantapelkosen artikkelissa, jossa hän analysoi modernia viholliskuvan rakentamista, käyttäen esimerkkiaineistonaan

Colin Powellin YK:ssa helmikuussa 2003 pitämää Power-Point-esitystä. Rantapelkonen osoittaa Paul Virilion ajatteluun tukeutuen, kuinka virtuaalinen onnistui syrjäyttämään todellisen perusteltaessa hyökkäystä Irakiin. Näin päädyttiin tilanteeseen jossa teknologia oli ajanut todellisen tiedon edelle. Baudrillardiin viitaten Rantapelkonen väittää, että suhde esityksen ja esitettävän asian välillä on nyky-yhteiskunnassa murtunut. Virtuaalinen todellisuus on onnistunut kasvamaan aktuaalista todellisuutta voimakkaammaksi, ja sen myötä päätöstentekonopeus on noussut niin huimaksi, että ajattelulle ja harkinnalle ei enää jää sijaa. Rantapelkosella kirjan teema, vastarinta, nousee esiin tarpeena vastustaa teknologiakulttuurin ylivaltaa ja vallata tilaa takaisin ajalle ja sen mukanaan tuomalle vapaudelle.

Vastarinta / Resistanssi-teoksen kuva suomalaisesta semiotiikasta on kiinnostavan kirjava. Kokonaisuuden kannalta olisi ollut ehkä aiheellista sijoittaa suomalaisen semiotiikan isähahmon artikkeli kirjan finaaliin. Eksistentiaalisemiotiikkaansa kehittävä Eero Tarasti ponnistaa tekstissään Hegelistä, Heideggerista, Greimasista ja omasta aiemmasta teoriastaan päätyen hieman yllättäen julistamaan jälkisanoissaan Umberto Ecoita lainaamaansa ”sisissotaa” systeemiä vastaan. Kuka hyvänsä akateemisen patkätööläisyyden tai oman urakehityksensä kahlitsema kollega voisi ottaa oppia suomalaisen vastarinnan semiotiikan jännittävästä sovelluksesta: ”Älä asetu systeemin innokkaaksi kannattajaksi, kieltäydy tehtävistä, jotka orjuuttavat sinut ja pakottavat toimimaan vastoin arvokategorioitasi”. Tehtäköön semiotiikasta lääke akateemiseen oravanpyörään.

**Tommi Huttunen
Ville Vaara**